

ПРОЦЕС

П'ЯТИЙ та ШОСТИЙ ДЕНЬ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Свідки, що були переслухані в цей день процесу, були викликані прокурором, отже значить — стороною, що обвинувачує Шварцбарда: Грінберг, Гольдштейн, панна Грінберг, Сліозберг, Тьомкін і вони дійсно обвинувачували, тільки не вбивцю. Шварцбарда, а вбитого, С. Петлюру. Протягом цілого дня тільки й чути було: «Петлюра є винний, він несе відповідальність, його покарано» Про Шварцбарда — ані згадки. *) Адвокати цивільної сторони мимоволі, в запалі боротьби, стали на цю ж таки позицію і таким чином процес уявив ту картину, про яку було вже згадаємо в самого початку: жертва вбивства була посажена на місце вбивці; а представники її родини з обвинувачення перейшли до оборони.

Всі свідки, в міру своїх сил і здібностей, гаряче нападали на покійного С. Петлюру, читали цілі лекції з української революції, посилалися на факти, яких наочно не бачили, і про які знали лише з літератури, висловлювали вдібільшого «свою власну опінію», підкріплюючи її присягою «на порозі могили» своєї, впадали в істерику і проливали сльози... Але з того, що говорили кожний майже те саме, та з того, що де-хто з них приніс у суд відповідь на питання, що ставилася свідкам протягом попередніх днів, та пояснення на факти, які мали місце в суді до їх зізнання (отже, формально, для них невідомі), можна було спостерегти, що свідки одержали відповідні інформації і вказівки. Одним словом, була переведена певна підготовна для того, щоб розбити у присяжних вражіння, яке зробили на них зізнання попередніх свідків.

Зізнання п. Грінберга і панни Грінберг не внесли нічого нового у процес. Перший заявив, що підчас погромів на Україні не був, лишь р. 1922, себ то вже за большевиків, їздив на Україну і там дізнався про погроми, особливо про Проскурівський, який місцеве жидівське населення, так і називало: «петлюрівський погром». Він гадає, що Петлюра не давав наказів робити погроми, але як Головний отамана всіх укр. військ, він несе відповідальність. Панна Грінберг дуже довго оповідала про страхіття проскурівського погрому, навіть плака-

ла, хоч сльози з'явилися у неї лише тоді, коли оповідала про вину Петлюри на цей погром (Зрештою на запит прокурора відповіла, що була «загальна опінія», що Петлюра є винний за Проскурівський погром).

Зізнання слідуєчих 3-х свідків: Гольдштейна, Сліозберга і Тьомкіна заслуговують особливої нашої уваги. Помимо явно ворожого відношення цих свідків до української національної справи, яке так почувалося в словах свідків, помимо тенденційного освітлення подій і фактів, перекручування дат, протиріччя зізнанням даним ними на слідстві, зізнання цих свідків з об'єктивного боку були настільки неправдивими і вигаданими з спеціальною метою — обвинувачити С. Петлюру за всяку ціну, що, слухаючи цих трьох стершоого віку людей, не вірилося, щоб люде могли так принизити себе морально.

Не вже вони пішли на оговор невинного С. Петлюри лише для того, щоб спасти від кари свого одновірця?

Ось яку «правду» зізнали ці свідки. Гольдштейн, який, як сам признався у слідчого судді, був на Україні з кінця грудня 1918 до 8 лютого 1919 р., на суді заявив, що на його думку, погроми було організовано Головною Ставкою Петлюри, бо: при кожному погромі погомщики мали прапор з написом: «бий жидів, спасай Україну!», погромні прокламації друкувалися в одній друкарні, бо були подібні одна до одної, скрізь накладали контрибуції; при погромах в першу чергу різали бороди жидам, гвалтували жінок і дівчат жидівських, а потім вже вбивали! Петлюри він ніколи не бачив, хоч і мешкав на проті будинку, де мешкав Петлюра (готель «Континенталь»), а то тому, що Петлюра ховался від всіх! Не бачив ніколи і не знав, чи були які накази проти погромів: гадає, що їх не було! Оце правда Гольдштейна.

Далі, Сліозберг, жид, який завше був у великій повазі серед українських політичних кол, який у слідчого судді висловився, що він не знає, хто є винний у погромах, що загальна опінія жидів була, та, що Петлюра не умів ни не м і г припинити погромів, тепер на суді показав таке: Петлюра є винний у по-

ромах, бо він був Головою держави. Петлюра просив держави Європи визнати його державу, отже значить він мав повноту влади. Петлюра відповідає морально за погроми!

Але Сліозберг не обмежився цими твердженнями. Він пішов далі і присягаючись та біючи себе в груди, заявив, що Шварцбард діяв без жадної участі большевиків. На доказ цього послався на Бурцева, який, ніби то, ствердив йому, що знає Шварцбарда, і що Шварцбард був ворогом большевиків і, ідучи в Росію, хотів допомагати російській армії проти большевиків. «Всі 15 мільйонів жидів, що живить на земній кулі, ствердять, що Шварцбард не є агентом большевиків!» А п. Добковський, який в листі до прокурора зробив певні ревелюції про те, що Шварцбардові допомагали большевицькі агенти (Володін і др.), по словам Бурцева, є агентом-провокатором!

Ця частина зізнання Сліозберга показує, як він, підготовився до свого виступу, як він улаштував, коли це дійсно правда, спеціальне побачення Бурцевим, щоб відібрати у нього опінію про Шварцбарда і Добковського! Як старий російський адвокат, Сліозберг добре знає обов'язки свідка. Він добре знає, що коли б він виступив, як свідок, в тих судах, в яких він виступав адвокатом, то він би з великим скандалом був виключений з числа свідків і влади за те, що він таким способом готувався до свого зізнання. Сліозберг, між иншим, сказав, що, вся мобілізація жидівська складається з того, що жиди раз на рік моляться за упокою жертв погромів на Україні. А це ж, хиба, не мобілізація, жидівства, цілого світу, що, по словам Сліозберга, всі 15 мільйонів жидів ствердять, що Шварцбард не є агентом большевиків.

Все зізнання Сліозберга залишило огидне вражіння. Старий вже чоловік, поважаний громадянський діяч, в угоду жидівському загалові, мусів змінити свою опінію, своє відношення до України та виявив одверту ворожість.

Після відкриття засідання головою, один з юрорів звертається до голови з проханням дозволити задати кілька питань підсудному. Голова одповідає, що це він може зробити, або тільки через нього і без коментарів.

— Чи Шварцбард особисто потерпів від погромів, або його родичі задас перше питання присяжний.

— Так, — одповідає Шварцбард, — багато моїх родичів загинуло від погромів.

Адв. Торрес, не даючи змоги далі розпитуватися Шварцбардові на цю тему, читає список жидів з різними призначеннями, крім Шварцбардових, з зазначенням місця і дати, коли постраждали.

— Яка причина тому, — продовжує питання присяжний, — що Шварцбард так пізно виконав свою помсту, і виконав її тут, у Франції, а не на Україні, де Шварцбард, як каже, був сам підчас погромів?

— Я зробив так, як брати Горації, — одповідає Шварцбард, — я відступив, щоб краще напасти. А крім того, на Україні тяжко добитися до вищих у погромах.

Адв. Торрес зазначає, що підсудний покинув у 1919 році Україну.

— Але він міг вчинити свій злочин у Польщі, — каже адв. Вільм. Там перебував покійний кілька років.

Прокурор тут встает:

— Очевидно тому Шварцбард не убив С. Петлюру в Польщі, що в Польщі існує кара на смерть на убивство, а вбивци тому вбив тут у Парижі, що рахус на благородство і м'якість французького суду і рахус на те, що його виправдають.

Адв. Торрес пояснює, що Шварцбард тому не міг поїхати до Польщі, що тільки у 1925 р. був натуралізований, а до того не міг дістати паспорт до Польщі.

Але попенення як Шварцбарда, так і його адвоката, не задовольняють ні присяжних, ні суд.

Адв. Камінічі, збираючи слово, каже:

— Панове присяжні, відповідь підсудного на два питання справді неясна і невизначена. Будете його судити так, як скаже вам ваша совість. І справді дивно, що вбивці з такими переконаннями і таким темпераментом носив у серці помсту аж сім років. Що ж до списку родичів Шварцбардових то маю до нього резерву, бо треба установити попереднє, чи вони родичі Шварцбардові; це ж призвине так розповсюджене, по-друге — точно установити місце і дату, де і коли постраждали, і чи були там в ті часи українські війська.

— Але будуть свідки, що докажуть це — зривається адв. Торрес.

— То послухасмо їх, але все ж і перевіримо, — одповідає адв. Камінічі.

Голова просить свідка. Входить полк. Дощенко.

Прокурор питає, що знає свідок про потійного, про погроми, про заходи С. Петлюри проти погромів.

Свідок Дощенко одповідає, що він був з самого початку при С. Петлюрі як особистий ад'ютант, завжди при ньому невідступно був, знав, куди їздив, кого бачив і т. п. Далі свідок одповідає, що ще при першому повстанні більшовиків у Києві, коли С. Петлюра на чолі відділу, взяв у 1917 році арсенал, то там знайшли озброєних жидів, і С. Петлюра кинувся і врятував їх від смерті. Пізніше, коли С. Петлюра був на лівому березі Дніпра, то свідок пригадує, як вночі наказав йому С. Петлюра вислати депешу Балбачанові з наказом розстрілювати без суду всіх агітаторів і погромників, бо довідався про страшенну антисемітську агітацію, що вели якісь темні сили серед населення.

Свідок знає, що покійний кликав до себе представників жидівського населення, конферував з ними і умовляв їх виїхати на жидівське населення, що йшло до більшовиків, не робити цього і не, провокувати цим заколотів. А своїм наказував суворо розстрілювати винних у експесах.

Найбільша хвиля погромів сталася підчас відступу з Києва, коли постраждало жидівське населення, але свідок, наводить

багато фактів, коли каралися злочинці. Він знає, що під Києвом було розстріляно 4-х українців. Коли довідалися, що в Житоїрі вибухло більшовицьке повстання, і відбувається погром, то туди кинено війська, щоб знищити відділ Палієнка. Палієнка арештовано, а відділ — розформовано. Надзвичайний суд, що тоді утворено, повстав з думки С. Петлюри. Далі свідок наводить призивки козаків Хмелевського та Ворошилова, які були розстріляні за погроми. Було знищено цілий курінь «Не журись», як кара за участь в погромах, так само знищено курінь «Гулий дуня», хоч ці куріні і не належали до регулярної

Адв. КАМІНІЧІ.

армії. Свідок каже, що після погрому в Райгороді — розстріляно було начальника частини Мішута та кількох козаків, як кара за погроми вчинки.

Прокурор питає, що знає свідок про Самосенка.

Свідок одповідає, що 21 лютого прибув С. Петлюра до Проскурова. На двірці зустріли Пана Отамана представники влади, трохи далі стояв якийсь старшина. На запитання Пана Отамана, хто це такий, — одповіли — Самосенко. Тоді С. Петлюра змінився на обличчі і крикнув: «Що ви вчинили. Ви обезчестили Україну, Я вас так покараю, як нікого ще не карав. Ви мусіли вмерти, а не допустити до погрому».

Зривається адв. Торрес і несамовитим голосом кричить:

— А чому його не було розстріляно зараз ж?

Прокурор стримуючи жестом адвоката, питає, чи був Самосенко розстріляний?

— Так, — каже свідок, — був у Жовтні 1920 р. під Городком.

Голова питає, чом не був розстріляний раніше.

Свідок одповідає, що Самосенко був на чолі власного відділу. Отже — офіційно його заарештувати не можна було, бо наказ про його арешт значив би, що Самосенко повинен був би заарештувати сам себе. А тому були динені регулярні частини...

— Неправда, — реве Торрес, — Самосенко командував частиною, що підійгала С. Петлюрі, Осв його відозви, де він пише, що його частина з імені С. Петлюри...

— А ким підписана, — питає адв. Вільм. — Підписана Самосенком, але це все одно, — кричить адв. Торрес.

Голова заспокоює адв. Торреса і каже, щоб свіок продовжував.

Свідок каже, що Самосенко, будучи у Натієва, забрав з собою частину, яка не входила в склад регулярної армії. Що ж далі, то С. Петлюра наказав іншим регулярним частинам розброїти Самосенка, але Самосенко, довідавшись про це, втік. Але все ж Самосенко був заарештований в травні 1919 року. Коли ж С. Петлюра наказав утворити спеціальну комісію для розслідування погрому, то наші війська вже відступили, і Проскурів був зайнятий більшовиками, і само собою слідство було припинено. Але пізніше було утворено спеціальну комісію для боротьби з погромами, то перша комісія передала всі матеріали новій. І слідство тривало аж до листопаду 1919 року. Винеслося, що сталося повстання, де-які частини, яким був даний наказ про розформовання, не виконали цього наказу; частини, що не були регулярні, приймали участь в погромах, який стався в ніч з 15 на 16 січня. Але погром робився не тільки військами, але й селянами з озброєних сел. Регулярна частина, авіаційного парку на чолі з полк. Мурашко взяла Проскурів і припинила погром. За це полк. Мурашко дістав подяку від С. Петлюри. Самосенко з травня 1919 був під арештом, і тільки скориставшись з моменту, коли у листопаді місяці того ж року наші війська відступили з Кам'янця, а позиції займали його, то він 17 листопаду 1919 року втік з в'язниці.

Прокурор питає, що він знає про відношення жидів до С. Петлюри.

Свідок одповідає, що коли С. Петлюра приїздив до міст чи містечок, то жидівське населення виходило зустрічати С. Петлюру з рашинами, що несли тору. І зустрічали С. Петлюру не з страху, а тому, що вважали його своїм оборонцем. На це є документи й навіть фотографії. Коли ж С. Петлюра 26 травня 1919 року перебрав фактичне командування армією, то погроми не було. Жидівське населення навіть почало допомагати укр. військові, даючи зброю, харчі та одяг.

Жиди тоді говорили: «Благословен буде той, хто став на захист їхнього народу».

Прокурор питає, хто був авторами погромів.

Свідок одповідає, що авторами погромів були банди, які не виконували наказів і не хотіли підкорюватися. Ці банди найбільше складалися з людей, які верталися з фронту великої війни та яким було далеко додому, отже вони «промишляли» грабінками. Це був уголовний елемент, це була чорна сотня, а крім того — більшовики. Боротися було тяжко, бо не тільки жидівська людність страждала, тоді був і погром і розгом всієї України, коли українців загинуло більш мільона.

— Констатую, — кінчає свідок, — що вбито мільйонного чоловіка. І я певний, що приїде час, коли повстане українська держава, і тоді жиди самі на Україні поставять пам'ятник С. Петлюрі, бо коли б не він, то їх загинуло б більше. Темні елементи вели агітацію в нашій армії, що Голований Отамана С. Петлюра є «жидівський батько».

На салі — сенсація. Ці слова зробили вражіння.

Адв. Камінічі, беручи книжку видану жидівським комітетом, питає свідка, чи правда, що на Україні були банди і частини, що одривалися від більшовиків, переходили до укр. армії, і навпаки.

Свідок каже — так.

Питає далі адв. Камінічі — чи правда, що в Дубні стався погром, і це військо С. Петлюри, яке припинило цей погром.

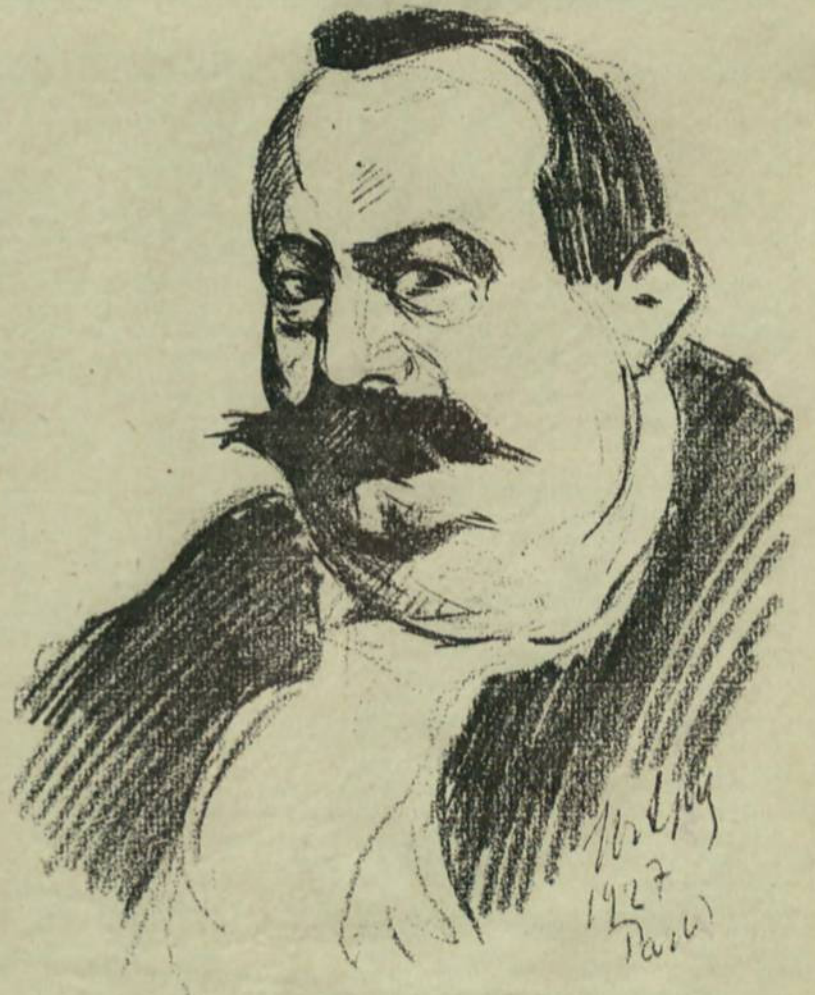
Свідок це підтверджує.

Адв. Торрес трохи збентежений, пробує щось говорити.

— Не перебивайте, мене метр Торрес, — каже адв. Камінічі, — я цитую з ваших матеріалів, навіть вам говорю сторінку. Не бійте загальними фразами. Мушу вам сказати, що вдасте з себе найшу людину,

Адв. ВІЛЬМ.

Прокуратор РЕЙНОД.

а коли я говорю, що ви найвищий, то ви розумієте, що я хочу тим сказати..

Зривається буча, яка довго не вгаває. Нарешті адв. Камінічі питає чи відомо свідкові, що С. Петлюра переслідував накази робити погроми, як твердить Шварцбард.

Свідок каже, що це неправда. Навпаки давалися накази, він їх сам передавав по належності. Переслідувалися погромники, с імена ростріланих, дати рострілів, і т. и.

Адв. Торес, знову атакую і читає листа лікаря з Проскурова, що лікував Самосенка і тепер прислав адв. Торесові своє показання.

— Майте шось питати свідка, — перебиває його голова.

Адв. Торес ставить питання, чи був Самосенко в регулярній армії і чому не був покараний зраду.

Свідок відповідає, що він на ці питання вже відповідав. Мусить тільки додати, що відозву, яку цитує адв. Торес, Самосенко видав самочинно.

Голова відпускає свідка і просить нового.

Новий свідок п. Титлюк, який був в міліції в Проскурові, оповідає, як сталося повстання большевиків, як військові частини перейшли до большевиків, як почався погром, то-що. Свідок каже, що слідство почало вести ся зразу ж після арешту Самосенка.

І на диво, адв. Торес не задає ні одного питання.

Голова відпускає свідка. Входить новий — француз п. Бодрі, який 25 років був на Україні інженером-хемиком.

п. Бодрі звертаючися до присяжних дуже гарно почав оповідати історію України ще з давніх часів. І видно, як присяжні прислухаються до його мови, бо він просто підходить до них, він с француз, що знає обставини, то-що. Він переклав про всю боротьбу з большевиками, про Раковського, який був головою комісії з боку большевиків, і т. и. Далі оповідає він про причини погромів, про ту анархію, про ту агітацію, яка велася і ще перед війною і після революції, як С. Петлюра боровся з цим всім. Каже, що багато жидів було комісарами. Каже, що і його було погромлено.

Адв. Торес перебиває свідка і каже про

погром в Проскурові. Це вже всім надокучило. Але він реве й реве. Чути фразу: У Франції це б не трапилося.

Адв. Камінічі відповідає, що не можна Україну рівняти до Франції. Українська територія більша, там була анархія. Німці з 360.000 армією не могли нічого вдіяти.

Адв. Торес його перебиває і починає вже повторюватися.

Адв. Камінічі питає свідка, чи може він сказати, так як говорить адв. Торес — себ-то, що С. Петлюра несе персональну відповідальність за погроми.

Свідок відповідає, що адв. Торес глибоко помиляється, що він плутає.

Адв. Торес, стоячи, б'є себе в груди, і як паротяг реве, що С. Петлюра будучи шефом несе відповідальність, хоч тоді головою Директорії був Вишніченко. Але, молячися, Вишніченко прийде сюди і розскаже сам всю правду.

Свідок п. Бодрі каже, що він би хотів, щоб Вишніченко прийшов, і як добре було б, коли і ген. Табуї був тут, тоді б ген. Табуї оповів, як його прийняв Вишніченко вперше.

Адв. Торес бере якийсь клаптик паперу і каже, що С. Петлюра йшов поперед українського війська, отже не можна уважати С. Петлюру франкофілом.

Свідок протестує і каже, що адв. Торес плутає факти, дати, то-що.

В цей момент стався інцидент такого характеру: адв. Торес вихоплюючи з своєї кишені якийсь папірець, хоче його читати. Але адв. Камінічі забирає з його рук цей папірець і читає сам. Адв. Торес кричить: Віддай мені цей папірець. Це мій». Адв. Камінічі, прочитавши папірець, каже, що адв. Торес його не прочитає і передає раніше прочитати присяжним. Після того, як присяжні перечитали, адв. Камінічі передає папір адв. Торесу.

Що за своєю загородкою просто бієуться. Отримавши назад папірець, він читає фразу з статті Гербета, теперішнього посла в Москві, що була уміщена в 1918 р. в «Тан», і де сказано, що «літвіські політики заслуговують, як не пририрства, до помсти Франції». Ця фраза стосується до Голубовича, який заключив договір з німцями. Але річ в тому, що після цієї фрази, було дописано рукою адв. Тореса

кільки фраз, і коли б адв. Торес прочитав би спочатку сам, то виходило би, що ця фраза і дописка належить перу Гербета. А дописка торкається С. Петлюри. І вийшло би, що С. Петлюра тримався з німцями та апробував Берестейський договір. Адв. Камінічі, знаючи методи адв. Тореса, підмав його на цьому, про що і сказав потім, пояснюючи, чому він раніше дав прочитати присяжним. Адв. Торес, підмавшись, почав тоді говорити, що він ніколи не хотів обманювати і прочитав би тільки одну цю фразу. Адв. Камінічі з задволенням усміхався.

Нарешті прокурор питає свідка, чи С. Петлюра був проти погромів.

Свідок каже, що був на аудиснці кільки разів у С. Петлюри, говорив з ним про погроми і переконаний глибоко, що С. Петлюра не тільки був проти, але й робив все, що можна було зробити в ті часи.

Голова відпускає свідка і кличе наступного.

Входить п. Косенко, адміністратор «Тризуба».

Прокурор питає, що знає свідок про справу убивства.

Свідок оповідає, що після убивства він отримав листа з Берліна від полк. Колодоського, в якому той пише, що в Парижі існує терористична організація, яка своєю метою ставить знищення ворогів большевиків. Крім того, знає, що перед убивством слідували за покійним, і називає прізвисько Норича-Дзіковського, якого тепер вигнали з Франції. Свідок переконаний, що Шварцбард мав співників.

Що-ж до справи погромів, то він свідчить, що С. Петлюра був проти погромів і наводить приклад, коли большевицькі банди в Гадячі в 1918 році почали робити погром, і як цей погром припинив С. Петлюра.

Прокурор каже, що у свідка склалося вражіння підчас конфронтації з підсудним, що останній не знає укр. мови.

Шварцбард заявляє, що він уміє читати і писати. Але на слідстві не мав окулірів, отже тому і склалося вражіння, що він ніби не уміє. Українська мова, по його думці, це с «нарсчів».

Перекладчик стверджує, що укр. мова не с «нарсчів», але с мовою, і вона

так відноситься до російської, як провансальська мова до французької.

Синтавіні Шварцбарда по українському пару фраз, він каже, що Шварцбард розуміє трохи по укр. і говорить так, як говорять в околицях Балти.

Адв. Торес радісно усміхається, і встаючи, починає назвати свідкові, що він містив погромні статті.

Свідок категорично спростовує це, і каже, що містився статті проти жидівської колонізації на Україні, проти творення на Україні жидівської держави, що викликає велике незадоволення місцевого населення.

Адв. Торес, для якого ці аргументи не вигідні, і він нарочито їх не розуміє, бо очевидно цілком апробує більшовицьку політику в цій справі, кричить, що варто було б, щоб міністр внутрішніх справ Франції вислав би тих, хто окривляв нас на її теренах веде антижидівську пропаганду.

— Вартіше було б, — перебиває його адв. Вільм, — щоб міністр внутрішніх справ вислав би тих, хто окривляв нас на її вулиці...

Підіймається крик. Адв. Торес зривається з місця і каже, що він розуміє, що бути вбитим — це нещастя, розуміє, що і вбити — це теж нещастя. І цей — показуючи на Шварцбарда, — с нещасний, що вбив, але він став французом, проливши на фронті свою кров, він не с чулашцем.

Заду серед публіки роздалися жидівські оплески. Голова наводить порядок. Кількох маніфестантів, показуючи таланту адв. Тореса, виводять. Серед шуму та крику чути, як свідок теж голосно кричить.

— Український народ не дозволить, щоб його виселили на Сибір. Большевики знають, що роблять. Вони патронуєть українців на жидів. Але цього жиди не розуміють і йдуть на цю провокацію.

Підіймається ще більший шум і крик. Адв. Торес обвинувачує свідка в антисемітизмі. Адв. Камінічі вмішується серед них.

А голови, скориставшись з паузи, викрикує, що засідання закрито і виходить.

ШОСТИЙ ДЕНЬ ПРОЦЕСУ.

Голова, відчинивши засідання, просить свідків, яких викликав прокурор. Входить свідок Грінберг.

Прокурор його питає, що він може оповісти про погроми на Україні і про роль С. Петлюри в них.

Свідок оповідає, що підчас погромів він не був на Україні. Походить сам з Проскурова, і у 1922, будучи в французькій комісії допомоги голодуючим він побував у рідному місті. Був він там у листопаді 1922 р. І вже там зібрав він відомості про погром у Проскурові. Там відбувся у 1919 році найбільший погром, який так і називається «петлюрівський» погром. Про це говорить однодушно жидівська опінія міста Проскурова. Чи винний С. Петлюра в цьому? Безперечно винний, бо він був на чолі війська. С. Петлюра винний, як шеф. Свідок був у Києві та в інших містах, і всюди так само однодушно всі погроми називають «петлюрівськими».

Прокурор питає, чи відомо свідкові, щоб С. Петлюра наказував робити погроми?

Свідок каже, що по совісті говорючи він не чув про це ніде, але Петлюра все ж винний, бо йому підлягали війська, що робили погроми.

— Винен, як шеф армії, — не втримується адв. Торес.

Свідок продовжує, що не може назвати прізвиськ тих, хто організував погроми, але завжди називали ім'я С. Петлюри.

— Констатую, — каже адв. Вільм, — по словам свідка, що С. Петлюра не робив погромів і не наказував їх робити.

Свідка не питають більше і він виходить. Новий свідок — п. Гольдштейн Моїсей.

Прокурор його питає сказати про те, що він знає про відповідальність С. Петлюри в погромах та про погроми взагалі.

Свідок каже, що не бачив ні одного погрома на власні очі. Він був головою комісії по розслідуванню погромів — так

званих «петлюрівських» погромів. Було організовано цю комісію по принципу судовому, а яку увійшло більше 20 адвокатів. Працювали вони майже із самопожертвою і приїздили на зовсім свіжі погроми. Розпитували свідків, складали протоколи, і т. и. Свідок каже, що він вивчив всю справу погромів, і він переконаний, що погроми були організовані. Докази цьому такі:

1. Заклики до погромів майже всі однакові. Шрифтом, яким друковано їх, однаковий. Це здається дивним, бо тоді комунікація була перервана, не функціонував ні телеграф, ні телефон. Заклики однакові в різних кутках України.

2. Бачив заклик до погромів, кінешини армію. Шрифтом — однаковий з попередніми. Отже, друковано в одній друкарні.

3. Після погрому в Проскурові — там почали відповідати таке: наче б то в Фельштині, де теж відбувся погром, ніби вбито жидами трьох понів, а з церкви знято двояни. А в Фельштині — оповідають цю саму історію, тільки з тою різницею, що ця історія сталася в Проскурові.

4. Отамани частин кликали до себе жидів і вимагали грошей. Коли ті казали, що немає, то їх обвинувачено в большевизмі. Голіли бороди, примушували танцювати, потім улаштували оргію, на яких змушували з жінок, і т. и.

Коли це повторюється не раз, то це значить, що погроми були організовані, вони прибрали характеру систематичного, каже свідок. Для свідка ясно, що існував такий штаб С. Петлюри, погромний штаб: Він не міг нащупати його (таї не диво) і не міг відшукати, але для свідка незрозуміло, що перед С. Петлюрою не було погромів, після нього так само не було. А були погроми власне підчас С. Петлюри.

Далі свідок каже, що у 1920 р. в Парижі було утворено Комітет допомоги потерпілим від погромів. Свідок був віце-головою його. Підійнялася справа перенесення з України 40 едів і ерот. Комітет видав записку до всіх жидів у Франції, і першим прийшов принести гроші Шварцбард.

Прокурор питає у свідка, чи справді це було перед С. Петлюрою погромів.

— Ні, були, — поправляється свідок, — але самі страшні це «петлюрівські».

— Чи ви звернули увагу, — питає адв. Камінічі, — на ту анархію, що була тоді.

— Ні, каже свідок, тоді анархії не було. Підчас гетьмана все було в порядку. А це С. Петлюра приніс анархію.

Саля помічас тенденційність показань свідка.

— А скажіть, — питає адв. Камінічі, — що ви чули про Денікінські погроми?

— А їх було два чи три всього, — відповідає спокійно свідок.

У публіки усмішки. Навіть голова усміхається.

— А про большевизмі, — настоює адв. Камінічі.

— Як так само було може 2, може 3, — відповідає свідок.

— Чи можете, — питає далі адв. Камінічі, — ви віділати погроми банд і погроми, що ви називаєте «петлюрівськими»?

— На такий поділ, — каже свідок, — не маю доказів.

— А як на вашу думку, — знову питає адв. Камінічі, — чи міг ужити заходи С. Петлюра проти погромів?

— Я не бачив, ані одного заходу, — не задумуючись відповідає свідок.

— І ні разу не бачили відозв, наказів і т. и. проти погромів?

— Ні.

— Тоді пробачте, — каже з усмішкою адв. Камінічі, — ви кажете, що ви адвокат, що ви були оловою анкетною комісією, і ви не бачили і не чули ані про один наказ С. Петлюри проти погромів. Це мене дивує, мені здавалося б, що як раз, як голова анкетної комісії, ви мусіли б познайомитися з цими наказами, які до речі зовсім не були гасмними (сміх). Як гадаєте, чи погром у Овручі був зроблений військами С. Петлюри?

— Так, — зразу ж відповідає свідок.

— То ж дозвольте ж вам прочитати з матеріялів жидівського комітету, що це не

так. Там був погром зроблений таким Козирь Зіркою...

— Що був під командою С. Петлюри, — кричить адв. Торес.

— Або його союзник, — додає свідок.

Адв. Камінічі спокійно усміхається і починає читати з жидівської книжки про те, що Козирь Зірка — повстанець і т. и.

— Коли погром у Овручі зроблений не «петлюрівцями», — каже свідок, — то дивно, що одночасно були погроми в інших місцях.

— Ви любите дискусії, — ввічливо каже адв. Камінічі.

— Ні, — відповідає досить сердито свідок.

— Ну а чи був в силі С. Петлюра спричинити погроми?

— Після Петлюри на Україні не було погромів, — ухилиється од відповіді свідок.

— Коли робили анкету, — продовжує читати адв. Камінічі, — то справді не бачили ні одної відозви проти погромів?

— Ні, — каже свідок.

— Ну добре, а вам ця відозва не знайома, — питає адв. Камінічі, — вона датована 11 січня 1919 року.

— Але ж що відозву, — вскакує адв. Торес, — опротестувала жидівська національна асамблея 12 січня.

— Мені дивно, просто дивно, — каже адв. Камінічі, — що ви не знайомі з цими відозвами, будучи головою анкетної комісії.

Свідок глянувши на адв. Тореса, відповідає:

— Я знав про цю відозву але був про неї такої ж думки, як жидівська асамблея.

— А, — каже адв. Камінічі, — парешті про одну відозву такі знали. Слава Богу. (Сміх).

Адв. Торес починає пояснювати відношення жид. асамблеї до цієї відозви, і каже, що відсоток жидів, що перейшли до большевизму був не значний.

— Ну а відозву, підписану самим С. Петлюрою — питає адв. Камінічі, — а лати 13 квітня 1919 року, коли ви були на Україні, ви знаєте?

— Тоді Петлюра, — каже свідок, — був розбитий большевиками і нічого віділати не міг. А крім того, у Петлюри була подвійна політика, що тисяч жидів забитих — один жидівський містр. Грошей забрано у жидів сотні мільонів, а дано допомоги — кілька мільонів.

— А чи вашу комісію, — питає знов адв. Камінічі, — підтримував С. Петлюра?

— Так, — каже свідок, — але це нічого не значить. Петлюра толерував погроми. Бо відозви проти погромів — були підписані. Заклики до погромів були не підписані.

— Хто ж такий Петлюра по вашому, — питає адв. Камінічі.

— Петлюра це щось середнє між Скоропадським і большевиками, — відповідає свідок. Що ж до його відозв, то вони до місць призначення не доходили, а лишалися лише в канцеляриях. А з другого боку Петлюра жидам говорив, зробіть так, щоб Ротшильд дав грошей.

Цілий суд усміхнувся від найніжчих слів свідка, який є адвокатом.

Адв. Торес, стараючись зам'яти ці слова, питає свідка, які заходи були вжиті С. Петлюрою проти погромів в часи від січня до квітня 1919 р.

— Ані одного, — відповідає свідок.

— А чи ви знаєте щось про інспектуру, утворену в укр. армії, — питає адв. Камінічі, свідка.

— Ні, — каже свідок.

— То дуже шкода, — відповідає, адв. Камінічі, — вам, як адвокату, і як голові комісії варто було б знати, а то ніяково.

Продовження 6-го дня в слід. числі.